

İşkence, Kötü Muamele ve Hak İhlallerinin Yaşandığı Kuyu Tipi Hapishaneler Kapatılsın!

31 Mayıs 2024

Türkiye’de hapishaneler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Kapatılmanın bir tedbirden cezalandırma aracına dönüştürülmesi ile hapishanelerin kapasitesinin aşılması, yer seçimi ve mimarisi dahil fiziksel koşulları kendi başına pek çok hak ihlalinin nesnel zeminini oluşturmaktadır.

Özellikle 2005 yılından itibaren her yıl belirgin artışlarla seyreden kapatılma pratikleri, tecridin değişik boyutlarının uygulanmasına cevaz verecek tasarımlarla ihlallerin de derinleşmesine yol açmıştır.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü verilerine göre; 2005 yılında 55.870 olan tutuklu ve hükümlü sayısı, verilerin son yayımlandığı 2 Mayıs 2024 tarihi itibari ile toplam kapasitesi 295.328 olan 403 ceza infaz kurumunda toplam 329.151 tutuklu ve hükümlüye yükselmiştir. Bunlardan 46.442’si tutuklu, 282.709’u ise hükümlü veya hükmen tutukludur. Uzunca bir zamandır hükmen tutuklu veya hüküm özlü olarak tanımlanan, yani cezası henüz onanmamış kişilerin sayısı ayrıca verilmemektedir. Hapishanelerde 13.891 kadın ile 2.983 çocuk hükümlü ve tutuklu bulunmaktadır.

Bu verilere göre, her ne kadar 2 Mayıs 2024 tarihi itibari ile kapasite fazlası sadece 33.823 ise de, altta yer verilen bilgiler Türkiye’deki hapishaneler gerçeğinin ulaştığı vahim boyutu ortaya koymaktadır.

Eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırı bir yaklaşımla hazırlanan 2020 yılındaki infaz düzenlemesinin bir tür devamı niteliğinde bir başka infaz düzenlemesi “06/02/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telafisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” olarak 15 Temmuz 2023 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırı bir yaklaşımla belli suç tipleri ile siyasi mahpusları kapsam dışı bırakan bu düzenleme ile çok sayıda mahpus tahliye edilmiştir. Bu düzenleme ile ayrıca denetimli serbestlik, açık hapishaneye ayrılma gibi haklardan yararlanmanın önkoşulu mahpusun işlediği suç olarak belirlenmiştir. Öte yandan, bu düzenleme içinde yer alan “*İnfaz hakimi karar verebilir*” ifadesi ile infaz hakimliğine takdir yetkisi bırakılarak hukuki belirlilikten ve kesinlikten uzak bir durum da yaratılmıştır.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü verilerine göre; 3 Temmuz 2023 tarihinde 360.722 olan tutuklu ve hükümlü sayısının “2023 Yılı İnfaz Düzenlemesi”nin 15 Temmuz 2023 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmesinden sonra 2 Ağustos 2023 tarihinde 270.607’e, 1 Eylül 2023 tarihinde ise 251.101’e inmesi göz önüne alındığında, kesin bilgiye sahip olmamakla birlikte yaklaşık 110 bine yakın mahpusun bu düzenlemeden yararlanarak tahliye edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Ne var ki 1 Eylül 2023 tarihinde 251.101 olan tutuklu ve hükümlü sayısı, sekiz ay gibi kısa bir sürede 78.050 kişi artarak, 2 Mayıs 2024 tarihi itibari ile 329.151 kişiye yükselmiştir. Başka bir ifadeyle tutuklu ve hükümlü sayısında Türkiye’nin yakın tarihinde görülen en yüksek artış hızı yaşanmıştır.

Öte yandan Türkiye, Avrupa Konseyi bünyesindeki ülkelerdeki hapisanelerdeki mahpus sayısının ve oranının en yüksek olduğu ülkedir. 26 Haziran 2023 tarihinde yayımlanan 2022 Avrupa Konseyi Hapishane Nüfuslarına İlişkin yıllık Ceza İstatistikleri verilerine göre, Türkiye’de her 100 bin kişiden 355’i hapisanelerde bulunuyor. Bu oran Avrupa Konseyi ülkelerinde ise ortalama 117’dir.

Dahası bu aşırı artış verileri, Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından 22 Mayıs 2023 tarihinde son veri olarak yayımlanan 2022 yılına ait Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri’nde yer verildiği gibi, hapisanelere her yıl giriş ve çıkış kaydı yapılan kişi sayıları ile birlikte düşünüldüğünde durumun vahameti daha da ortaya çıkmaktadır. 2022 yılı içinde ceza infaz kurumlarına 301.410 kişinin hükümlü statüsünde giriş kaydı yapılırken aynı dönemde 264.844 kişinin hükümlü statüsünde çıkış kaydı yapılmıştır.

Ayrıca 1 Nisan 2024 tarihi itibari ile Adalet Bakanlığı verilerine göre; Türkiye genelinde denetimli serbestlik kapsamında 233.824 kişi bulunmaktadır. Bu sayıyı 2 Mayıs 2024 tarihinde hapisanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurttaş sayısı yaklaşık 582.975 kişiye ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda yaklaşık her 148 yurttaştan birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

2020 ve 2023 yıllarında infaz kanundaki değişikliklere dayalı olarak “siyasi mahpuslar ve sadece eleştirel veya muhalif görüşlerini ifade ettiği için alıkonulanlar” dışında son dört yılda yaklaşık 200 bin mahpusun hapisanelerden salındığı gözükmesine karşın, hapisanelerdeki tutuklu ve hükümlü sayısı son dört yılda yaklaşık 47 bin yükselmiştir.

Dolayısıyla, son 19 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısında görülen beş buçuk mislinden fazla artış, tutuklu ve hükümlülerin hapisanelere giriş çıkış sirkülasyonunda ve mahpus sayısı artışında görülen yüksek hız, hapisanelerdeki bulunan mahpus sayısının toplam nüfusa oranının yüksekliği hep birlikte değerlendirildiğinde; hapsedmenin siyasal iktidar açısından nasıl asli yönetim tekniği haline geldiği ve bu durumun Türkiye’nin toplumsal ve siyasal bakımdan en başat sorunu olduğu açıkça görülmektedir.

Durum bu iken, Adalet Bakanlığı verilerine göre; sadece 2020 yılında 23, 2021 yılında 32, 2022 yılında 22, 2023 yılında 16 adet çeşitli tiplerde ceza infaz kurumu açılması ve yine Adalet Bakanlığı’nın 2024 yılı performans programına göre; 2024 yılında 12 ceza infaz kurumunun daha açılmasının hedeflenmesi hapisanelerdeki aşırı kalabalık sorununun önümüzdeki dönem daha da derinleşeceği riskini ortaya koymaktadır.

Kaldı ki, yeni hapisaneler arasında özellikle 2021 yılından itibaren de “S Tipi Ceza İnfaz Kurumu”, “Y Tipi Ceza İnfaz Kurumu” ve “Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumu” adları altında, bilindiği kadarı ile son verilere göre toplam 43 yeni tip hapisane (<https://cte.adalet.gov.tr/Home/haritaliste>) kullanıma açılmıştır.

Mahpusların büyük kısmının tek kişilik hücrelerde çok az kısmının da üç kişilik odalarda tutulduğu bu yeni tip hapisanelerin en belirleyici özelliği, gerek mimari yapıları gerekse de gündelik uygulama rejimi ile tecrit/izolasyon koşullarını daha da ağırlaştırmasıdır. Bilindiği kadarı ile mahpuslar günün en az 22,5 saatini hücrede geçirmekte ve nerede ise “tek başına hücreye kapatılma/solitary confinement” düzeyine ulaşan uygulamalar rutine dönüşmektedir.

Mahpuslar tarafından kurumlarımıza ulaşan mektuplardan edinilen bilgilere göre; *“Hücrelerin havalandırmaları yok ve ağır müebbet hükümlüsü olmayan tutsaklara bile ağır müebbet koşulları uygulanıyor. Anlayacağınız, bu hapisaneler yavaş yavaş öldürmek için yapılmış”* diye tanımlanan S ve Y tipi hapisanelerin güneş görmeyecek şekilde ve tecrit odaklı olduğu belirtilmekte, *“Hapisanelerden ölüm haberleri geliyor, ATK’nin sağlam*

raporu verdiği tutsakların 2-3 gün sonra cenazeleri o hapisanelerden çıkıyor” denilerek insan sağlığına olumsuz etkileri vurgulanmaktadır.

Hava almak için çıkarıldıkları alana, yanlarında bir kitap bile götüremediklerini mektubunda belirten bir başka mahpus ise, *“Yağmur altında yürümek, güneş altında otururken kitap okumak, açık havada mektup yazmak, bir yudum çay içmek çok önemli mi? Evet, hapisanedeyseniz çok önemlidir. Gece gökyüzünde yıldız aramak, yüzünüzü rüzgara tutmak önemlidir”* diyerek normal aktiviteleri bile yapamadıklarına dikkat çekmektedir.

Bir diğer mahpus mektubunda da; *“Teksiniz. Gardiyanlar artık tek başınasınız diyorlar. Öyle bir ruh haline sokup sizi zayıflatmak, direncinizi kırmak istiyorlar. Açık havaya hiç çıkamazsınız. Güneşi, bulutları, kuşları ve göğü göreyim diyemezsiniz. Belli saatlerde çıkabildiğiniz, kuyudaymışsınız hissi uyandıran bir havalandırma var sadece. Herkes bu insanlık dışı mekânların kapatılmasını talep etmelidir”* diyerek toplumu duyarlı davranmaya davet etmektedir.

F tiplerinin ardı sıra inşa edilen S ve Y tipleri ile tutuklulara yönelik tecrit de derinleştirilmektedir. Yüksek güvenliklı kategorisinde olan F tipi hapisanelerin kapasitesinin artırılmış hali olan S ile yüksek güvenliklilerin kapasitesi artırılmış hali olan Y tipi hapisaneler, sadece ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilen mahpuslarla sınırlı kalmayıp olağan kapatılma mekanına dönüşmüş durumdadır.

Yüksek güvenliklı hapisanelerde her blokta beş koridor (kısım) ayrı bir blok olarak inşa edilirken, hücrelere “modül” adı verilmektedir. Hücrelerin kapıları, kulübeden basılan otomatik düğmeyle açılıp kapanmaktadır. Bu kulübeye Lokal Kapı Paneli (LKP) denilirken, ayrıca LKP’leri izleyen Merkezi Kapı Paneli (MKP) bulunmaktadır. Böylece tutukluların her hareketi izlenirken, tüm iletişim ise megafon ve butonla sağlanmaktadır.

“Modül” hücreleri banyo-tuvalet ve mutfak tezgahıyla birlikte 12-13 metrekare büyüklüğünde olurken, “güneşlik” denilen ve apartman boşluğuna benzeyen boş bir alana açılan birer pencere yer almaktadır. Birinci ve ikinci katlarda bulunan pencereler, demir korkuluk dışında eleğe benzeyen çelik bir ağla kapatıldığından gökyüzünü dahi görmek mümkün olmamaktadır. Kafesi andıran bu pencerelere (güneşlik) hücrelerin içini görecek şekilde kameralar takılmıştır. Ayrıca üç kişilik hücrelerin içerisinde de kamera bulunmaktadır. Havalandırma 63 metrekare büyüklüğünde olurken, birbirini gören iki koridorun havalandırması çapraz hizalarda olacak şekilde tasarlanmış, dört tarafı duvarla örölü hapisane; elektrikli tellerle çevrilmiş, tek açık yer olan tavan dahi tellerle kapatılarak, adeta bir kafes görünümü vermektedir.

İnsan Hakları Derneği (İHD) Merkezi Hapisaneler Komisyonu’nun, Y ve S tipi hapisanelere dair hazırladığı raporda, yaşan hak ihlalleri “ayakta sayım, izolasyon, çıplak arama, kötü muamele ve tecrit” olarak özetlenmektedir.

Bu rapora göre; hangi tür suç veya ceza aldığına bakılmadan tutuklular, İdari ve Gözlem Kurulları’nın kararları neticesinde tekli odalara konulmaktadır. S tipi hapisanelerindeki uygulamaların özellikle insan psikolojisi üzerinde birçok tahribata yol açtığı, şüpheli ölümler, intihar vakaları, işkence ve kötü muamele uygulamalarının çokça yaşandığı yapılan başvurulardan derlenen verilerdir. Bu tip hapisanelerle, mahpusların hem dışarıyla hem de diğer mahpuslarla ilişkilerinin olabildiğinde kısıtlandığı, bağlarının kesildiği ve mahpusların mutlak bir tecritle tutukluluklarının geçmesine sebep olan bir politika olduğu belirtilmektedir.

Bu tür cezaevlerinin sosyal izolasyon, insansızlaştırma ve yalnızlaştırmayı kolaylaştıracak tarzda projelendirildiği görölmektedir. Bunun yanı sıra her hücrenin tek penceresinin olması ve tüm pencerelerin apartman boşluğu gibi tanımlanabilecek tek alana açılıyor olması

nedeniyle herhangi bir hücredeki en hafif gürültünün bile tüm hücrelerde duyulması veya yankılanması şeklinde kurgulanmış mimari yapılanma, günün 24 saati gürültüye maruz kalma gibi ciddi bir soruna neden olmaktadır.

Diğer cezaevlerinde havalandırma hakkı, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü olanların dışındaki mahpuslar için, sabah sayımında havalandırma kapısının açılması ve akşam sayımında kapatılması şeklinde uygulanırken; yüksek güvenli ve Y tipi hapisanelerde havalandırmanın 1,5 saat olması ile yasalara aykırı biçimde mahpusların havalandırma hakkı kısıtlanmakta, havalandırma alanının mahpusun hücresi ile direk ilişkili olmaması nedeniyle bu 1,5 saatlik sürede yağmurdan ve güneşten korunma, tuvalet gibi acil ve kişisel gereksinimlerinin karşılanması olanaksız kılınmakta, insanca havalandırma hakları ellerinden alınmaktadır.

Mahpus ve yakınlarının aynı mekânı paylaştıkları açık görüşmeler yerine ziyaret günlerinin her mahpus için ayrı ve tek olması, diğer mahpuslarla da görüşmeyi ve sosyalleşmeyi engelleyerek sosyal izolasyona neden olmaktadır.

Yüksek güvenli hapisanelerin pencerelerinde demir parmaklıkların yanı sıra güneş ışığına izin vermeyen sık örülmüş tel örgü bulunması da hem hava almayı hem de güneşten yararlanmayı engellemektedir. S tipi hapisanelerin en önemli özelliklerinden biri ise hücrelerde kamera bulunmasıdır. Gün içerisinde 22,5 saatini bir hücrede geçiren mahpusların en mahrem halleri bile izlenmektedir.

Bu tür koşulların insan sağlığına etkileri sıralanacak olursa;

Fiziksel ve ruhsal sağlığın korunabilmesi için “yeterli, uygun ve değişken dış uyaranlara” ihtiyaç mutlak gerekliliktir. Uzun süren izolasyonun insan sağlığı üzerinde geri dönüşümsüz pek çok zarara yol açtığı bilimsel olarak tanımlanmıştır.

İzolasyon duysal ve algısal uyaranların azlığı, algı ve duyu bozukluklarının gelişmesine neden olabilmektedir. Bu durum bazı psikiyatrik hastalıklara yol açabileceği gibi, görme ve işitme duyusunda azalma, yer, zaman, mekan oryantasyon bozuklukları, dikkat ve duyu durum bozuklukları gibi problemlere yol açmaktadır. Dış ortamdan tümüyle yalıtılma, bağışıklık sisteminin zayıflaması ile sonuçlanmaktadır.

Psikiyatrik rahatsızlıklar yaratmasının yanı sıra hücre tipi infaz sistemi; kısa-orta ve uzun vadede fiziksel olarak da birçok hastalığa yol açmaktadır. Dar, küçük ve güneş ışığı almayan bir alanda, yeterince hareket edemeden yaşamının getirdiği bir yaşam; kas-iskelet sistemi hastalıkları, diyabet, hipertansiyon, kanser başta olmak üzere birçok hastalığa neden olmaktadır.

Tek kişilik hücrelerin mahpusun hiçbir canlı ile ilişki kurmasına olanak tanımayacak bir biçimde inşa edildiği düşünüldüğünde, havalandırma alanlarının 25 m², etrafının 8 m yüksekliğindeki duvarlarla çevrili olması bir mahpusun uzun yıllar sadece gökyüzü görerek tüm sosyal ve kültürel çevresinden izole bir biçimde yaşamaya mâhkum edilmesi ve ayrıca dışarıdan sürekli gözetim ve denetim altında tutulması durumu insan haklarına ve insan sağlığına aykırıdır.

Diyoruz ki;

- Yeni hapisane yapımlarını durdurun!
- Ağır hasta mahpusları derhal tahliye edin!
- Ölümlere ve hastalıklara neden olan bu hapisanelerin mimarisini insanlık onuruna yakışır hale getirin!
- Kapatmayı cezalandırma aracı olarak kullanmaktan vazgeçin!

İnsan Hakları Derneği
Türkiye İnsan Hakları Vakfı
Türk Tabipleri Birliği İnsan Hakları Kolu